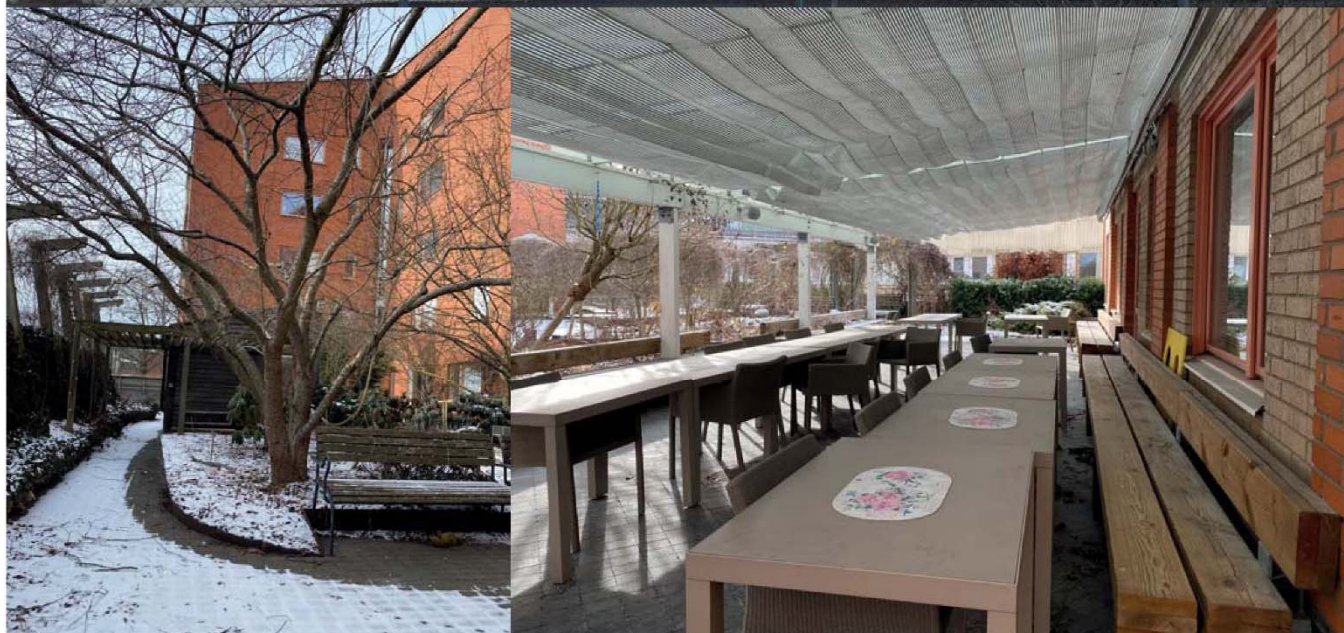
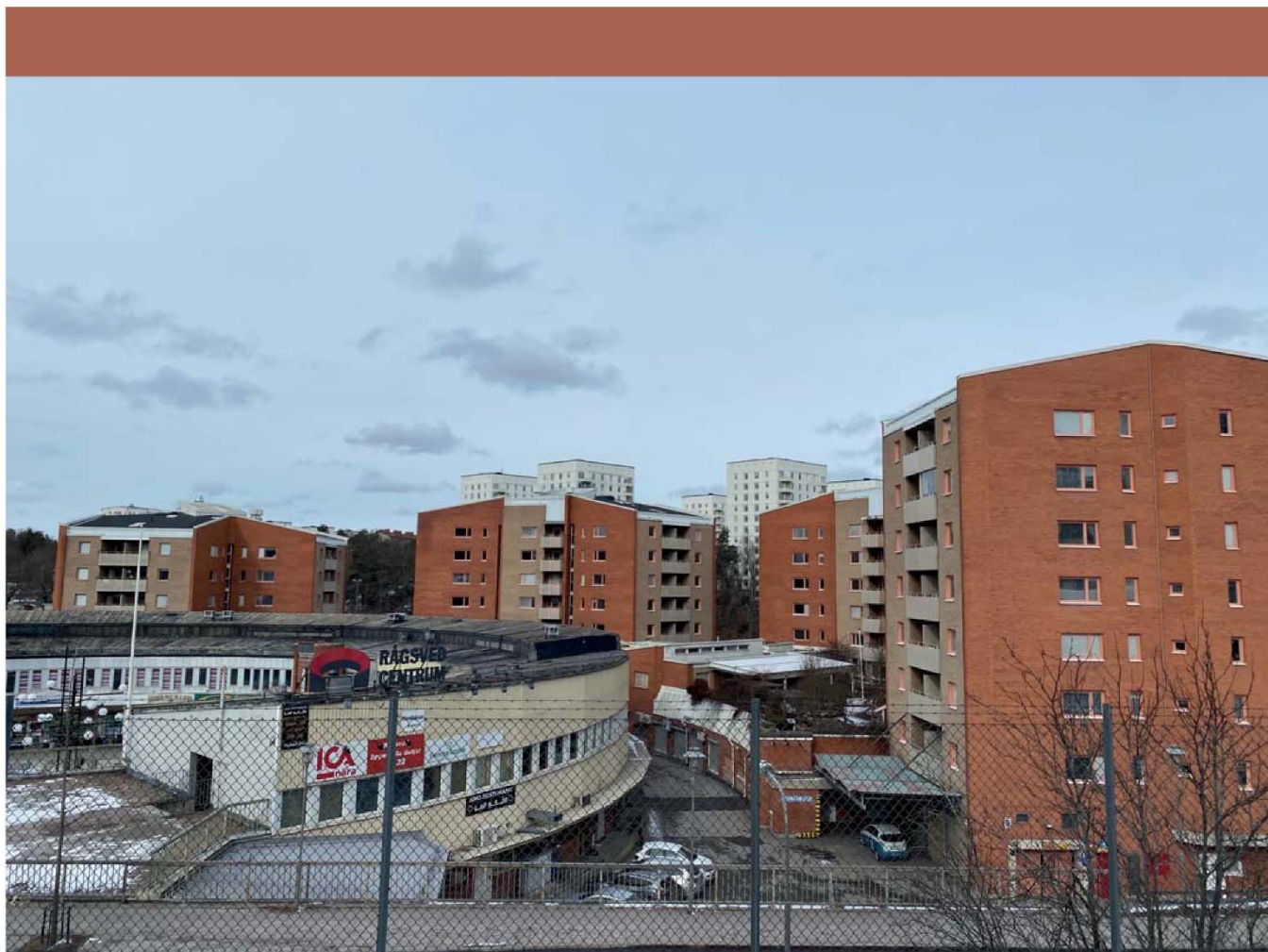

BYGELN 5

Byggnadsantikvarisk förundersökning 2023

HOSARK
Heymowski Olson Strömholm

Den byggnadsantikvariska förundersökningen är utförd under februari-juni 2023 av Anna Elmqvist, Sakkunnig avseende kulturvärden nivå K, HOS Arkitekter AB. Interngranskning av Andreas Heymowski, HOS Arkitekter AB. Utredningen har föregåtts av platsbesök under mars 2023.

Beställare: Tengbomgruppen AB

Framsida: foton på *Bygeln 5*, tagna i mars 2023

(fotografier av författaren där ej annat anges)

Innehåll

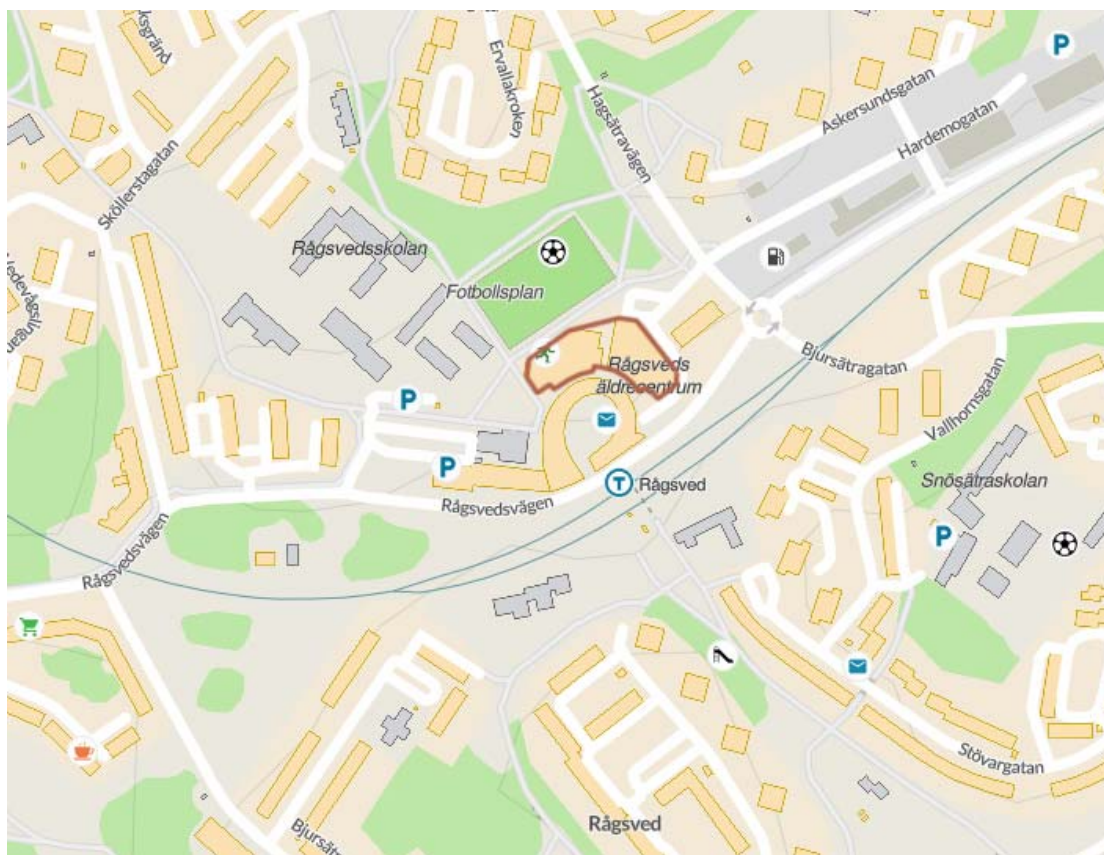
1.	Inledning.....	4
2.	Historik	6
2.1	Från istid till 1930-tal.....	6
2.2	1940-1980-talet.....	9
2.3	Rågsveds centrum och BygelN 5	13
3	Arkitekten för BygelN 5, Åke Ahlström	16
4	Exteriör byggnadsbeskrivning och nuläge.....	17
4	Översiktlig interiör byggnadsbeskrivning	25
5	Kulturhistorisk klassificering.....	29
6	Kulturhistorisk värdering	31
7	Kortfattad konsekvensanalys av föreslagna åtgärder.	34
8	Sammanfattning	39
9	Källförteckning.....	41

1. Inledning

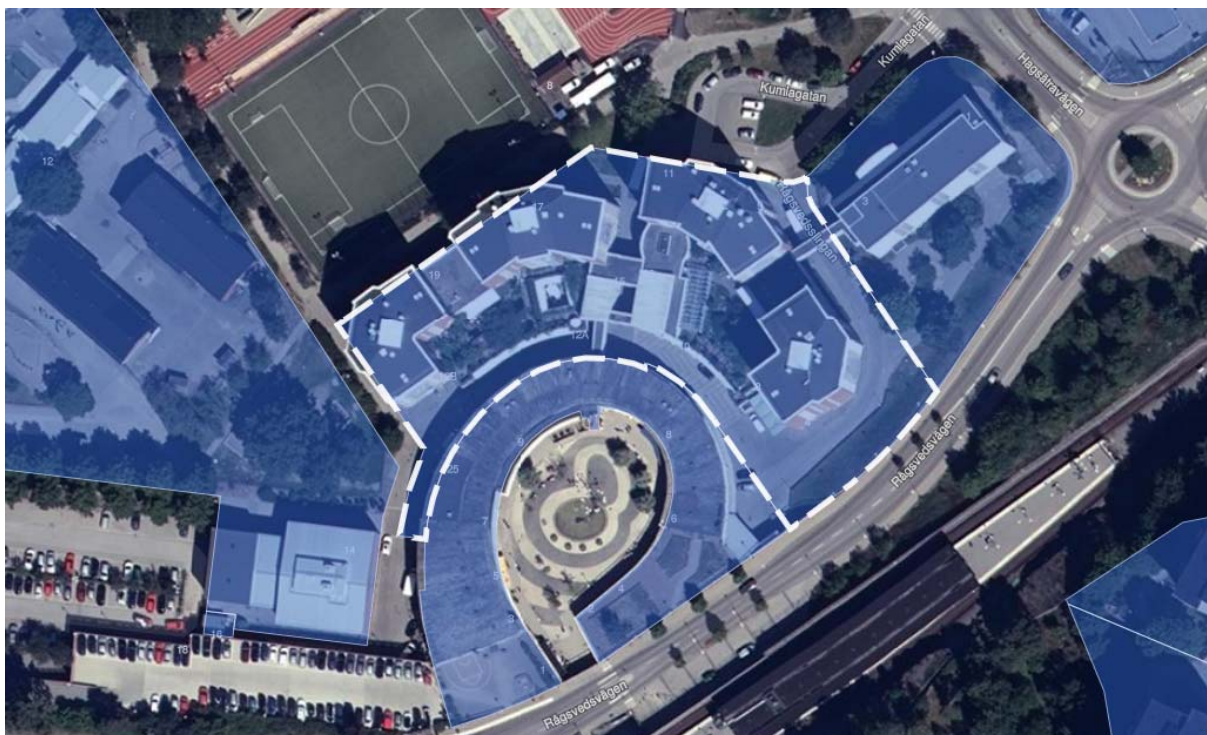
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Kv Bygeln 5
<i>Ägare:</i>	Micasa Fastigheter i Stockholm AB
<i>Adress:</i>	Rågsvedsslingan 2-9
<i>Kommun:</i>	Stockholm
<i>Län:</i>	Stockholms län

Bakgrund

Rågsved eller Rogsueedh omnämns första gången 1627 och området var landsbygd med ett antal torp. 1930 köptes området av Stockholms stad från Älvsjö gård. Förortsbebyggelsen tillkom mestadels 1955-1957. Centrumbyggnaden från 1959 med sin snäckformade plats ritades av Kell Åström och Lars Bryde. Kv Bygeln 5 ritades av arkitekt Åke Ahlström som tidigare arbetat tillsammans med Kell Åström. Byggnaden stod klar 1982. Den byggnadsantikvariska förundersökningen är framtagen som underlag för detaljplanen mot bakgrund av en framtida utveckling av del av byggnaden Bygeln 5 till kontor.

Karta över Rågsved, Kv Bygeln 5 anges som Rågsveds äldrecentrum, källa hitta.se

Flygfoto över Bygel 5 med tomtränser, källa hitta.se

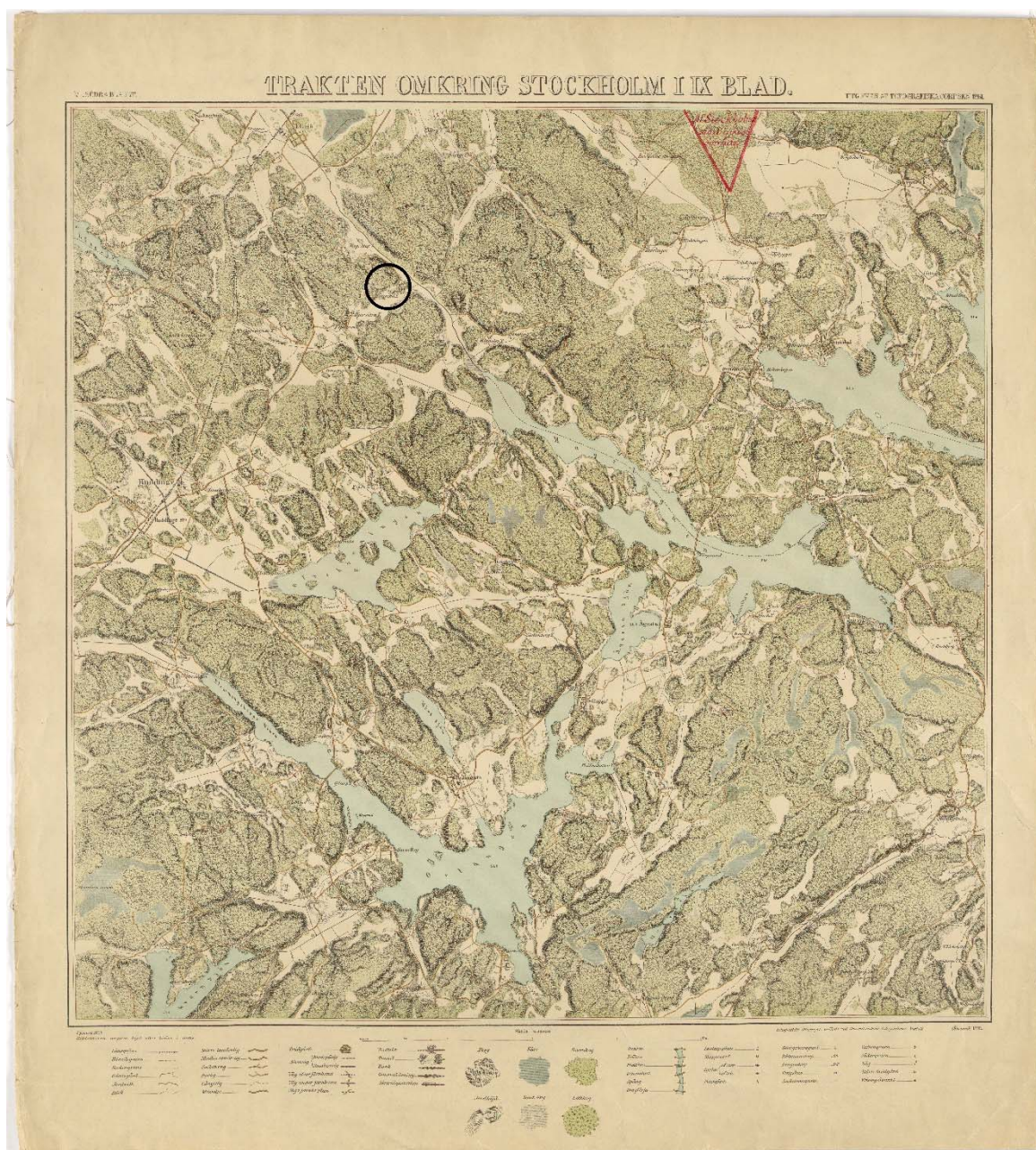
Syfte

Syftet med den byggnadsantikvariska förundersökningen är att beskriva områdets historiska bakgrund och identifiera byggnadens kulturhistoriska värde som underlag för fortsatt planering och projektering. Utredningen inleds med en historik följd av en exteriör och interiör beskrivning av byggnaden, beskrivningen baseras på inventering som utförts under mars 2023. Därefter följer ett fastställande av befintliga kulturhistoriska värden och avslutningsvis en kortfattad konsekvensanalys av föreslagna åtgärder.

2. Historik

2.1 Från istid till 1930-tal

Landskapet i Rågsved formades under inlandsisen för 20 000 år sedan. Den skapade sprickdalar som senare använts som åkermark samt slipade hällar och grusåsar. För 8000 år sedan var området befolkat av jägare, fiskare och samlare, främst i det som då, före landhöjningen, var en skärgårdsmiljö. Under yngre stenåldern övergick samhällena till jordbruk. Under bronsåldern hade landhöjningen gett mer åkermark och stora delar av bygden var bebodd. Från järnåldern och bronsåldern finns hällristningar och stensättningar. Ortnamnet Rågsved är uppkallat efter ett torp under Älvsjö gård omnämnt på tidigt 1600-tal, med samma namn och betyder svedjebruk för odling av råg.

Trakten omkring Stockholm, karta 1861. Källa Stockholmskällan, Rågsved markerat med ring

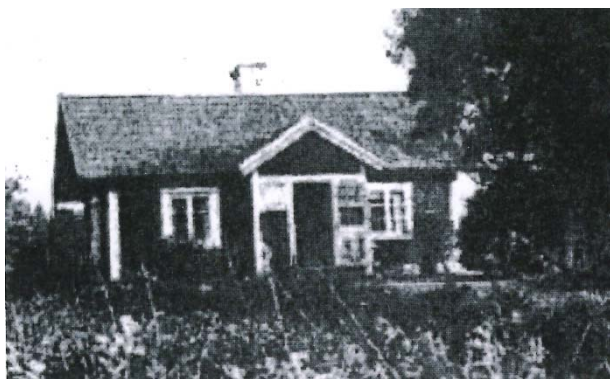

Karta över bygden runt Rågsved från 1861, källa Stockholmskällan

Medeltidens landskap är utläsbart även idag, trots att det äldsta kartmaterialet är från 1600-talet. Under stormaktstiden förvärvade adeln lantgods, säterier, i huvudstadens närhet. Rågsvedsområdet var del av Älvsjö säteris utmarker vid sjön Magelungen. Den enda bebyggelsen var ett antal torp, Rågsved, Snösåtra, Bjursåtra och Fagergren, som fått ge namn till de nya stadsdelarna. Idag är de alla rivna; Snösåtra brann 1970.

Torpet Snösätra, 1938 arrenderades det av Karl Einar och Ingrid Maria Venander som hade ett flertal kor, hästar, grisar och höns. Källa foto Hans Grönvall, Brännkyrka 1913-2013

Torpet Rågsved, rivet 1956. Källa Brännkyrka 1913-2013

Torpet Rågsved låg väster om nuvarande Rågsvedsvägen och omnämns 1608, men den manbyggnad som revs 1956 var från tidigt 1900-tal. Från torpet Snösätra återstår grundstenar och en jordkällare som räknas som fornminne. Industrialiseringen på 1800-talet hade lett till trångboddhet och dåliga hygieniska förhållanden i innerstaden. Kvarterstaden försågs därför med parker och esplanader. På 1930-talet började man bygga hus i park inom stadsbyggnad. Genom att bygga lamellhus i 1930-40-talets förorter med genomgående lägenheter fick alla bostäder tillgång till luft och ljus. Byggnaderna följde topografin och mellan husen fanns bevarad naturmark.

Stockholms stad inköpte stora delar av Rågsvedsområdet redan 1930, inga konkreta planer fanns då om exploatering.

Förslag till

GENERALPLAN FÖR STOCKHOLMS STADS

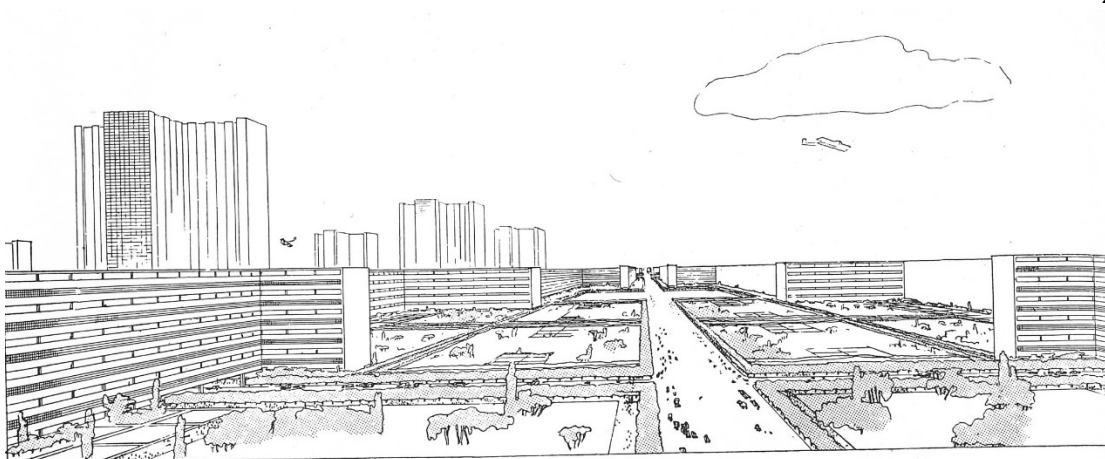
Bondsområden, skolor och centrum i yttre områden.

Outlying areas, schools and centres in the suburban area.

Stockholms Stads

Källa Generalplan för Stockholm 1952

HOSARK Heymowski Olson Strömholm Arkitekter AB Åsögatan 113, 116 24 Stockholm +46(0)8 452 04 70 info@hosark.se

I Generalplanen jämfördes olika stadsbyggnadsideal som Le Corbusiers förslag till plan för en 3-miljonersstad från 1922 som ställs mot trädgårdsstadsidealet med radhus ritat av KF:s arkitektkontor 1946

Källa Generalplan för Stockholm 1952.

I Generalplan för Stockholm 1952 diskuteras den arkitektoniska aspekten. Det resoneras om det antikvariska intresset som indelat i en kulturantikvarisk och en naturskyddande inriktning. Generalplanen konstaterar att man inte kan bo eller producera i museer. Det ansågs att det vid planeringen skulle undantas reservat för skyddade miljöer. Värdet av det sköna diskuterades också, och konstaterades att konstnärliga värden sågs som en lyx som valts bort i gestaltningen till förmån för tekniska krav om tex trafiksituationen. Trafikseparering förespråkades dock för att skydda invånarna från trafikfara. Man saknade en utveckling av rumsbildningskvaliteter då den sk korridorgatan upplöstes. Centrumanläggningarna skulle utmärka sig i former och färger för att få en kvalitativ dominans i området.

Förslag till generalplan för Rågsved lades fram 1953, med ca 14000 invånare. När generalplanen färdigställdes 1957 pågick redan byggandet av Rågsved och området saknar därför blandning med småhusbebyggelse vilket annars eftersträvades. Dalarna var lerfyllda och lämpade sig inte så bra för bostäder. Det planerades inte för en ABC-stad (arbete-bostad-centrum) utan det antogs att invånarna skulle pendla till arbetet. Centrumet är litet i förhållande till befolkningsmängden, även för mer omfattande kommersiell service förutsattes pendling till näraliggande förorter. Stadsdelen gränsar till Högdalen, Hagsätra, Fagersjö och Huddinge.

Det moderna Rågsved har i hög grad byggts upp runt tunnelbanan. 1950 inköptes de områden som skulle bli Bandhagen och Högdalen och då beslöts om tunnelbana till dessa områden samt till Rågsved. Rågsved sågs som extra modernt vid färdigställandet i slutet av 1950-talet, med sina många höghus och det bygelformade torget med tunnelbanans plattform svävande bredvid 13 meter högre upp.

Bostadsbebyggelsen i Rågsved förekommer i grupper med olika typbyggnader, punkthus och lameller. De är putsade eller i tegel och skivmaterial med liknande avskalat formspråk.

De först bebyggda delarna är höjderna söder om tunnelbanan, Bjursätrahöjden och Snösätrahöjden. Där byggdes trevånings smalhus i storkvarter med anpassning till topografin. Inflyttningen i området påbörjades 1956. Närmast tunnelbanan och norr om Rågsveds centrum byggdes punkt- och lamellhus för en större exploateringsgrad. Rågsved är mer storskaligt än tidigare förorter. Det industriella byggandet hade utvecklats och de svåra grundförhållandena gjorde att byggnaderna koncentrerades till höjderna. De höga vita bostadshusen vid Ervallakroken ritades av Ernst Grönwall och stod klara 1957-58. Punkthusen på Askersundsgatan utgör ett landmärke, ritade av Hubner & Speek 1958. Marken uppläts av staden med tomträtt till främst de kommunala bostadsbolagen, Stockholmshem fick bland annat ansvar för centrumbyggnaden. I dalen ned mot tunnelbanan utformades ett grönstråk med parklek och skola samt bollplan. Området präglades på detta sätt av folkhemsidéerna. Det byggdes inga småhus till skillnad från i de flesta förorterna. Öster om Bjursätragatan byggdes bostäder på 1970-talet med större lägenheter efter medborgardialog. Man önskade ett större befolkningsunderlag eftersom invånarantalet hade sjunkit från 13000 personer i mitten av 1960-talet till 8000 tio år senare, med minskat serviceutbud som följd. På 1980-talet uppfördes flerfamiljshusen i Bäverdalen med slutna gårdsbildningar och även radhus, samt Kv. Bygeln 5. Bostadsbyggnaderna från 1950-talet har delvis förvanskats till största delen under 1970-1980-talet med tilläggsisolering och byten av balkongfronter och entrépartier, men karaktären är i stort sett bevarad.

I övrigt behölls Magelungen/Snösätra som grönområde och där uppfördes koloniträdgårdar med Kräpplaån till sjön. Det byggdes en scen för parkteatern som skapats av tippmassor från byggandet av Rågsved och den kallades därför Sellbergstippen, den används än idag. Mest är den känd för Sellstockfestivalen 1974-1984 som senare flyttade till ängen nedanför Bjursätragatan, med punktkonserter och flera tusen besökare. Rågsved nämns i en sångtext av Hasse & Tage till revyn Gula hund 1962 och i punkbandet Ebba Gröns texter.

Flygfoto över Rågsved och Hagsätra sett från Huddingevägen i norr, Källa Fokus Hagsätra Rågsved 2022

Vykort Rågsved 1960-tal. Källa Brännkyrka 1913-2013

Invigning av Rågsveds centrum 1959. Källa Vardag i Vantör

2.3 Rågsveds centrum och Bygel 5

Stadsplanen för centrum omarbetades 1958 till dagens hästskoformade centrumbyggnad som skulle ta vara på grundläggningsmöjligheterna på en berghylla nedanför tunnelbanan och skapa ett varierat utbud av butikslokaler. Generalplanen för Rågsved utförd av stadsbyggnadskontoret kom inte förrän 1957 och då var stora delar av förorten redan byggda.

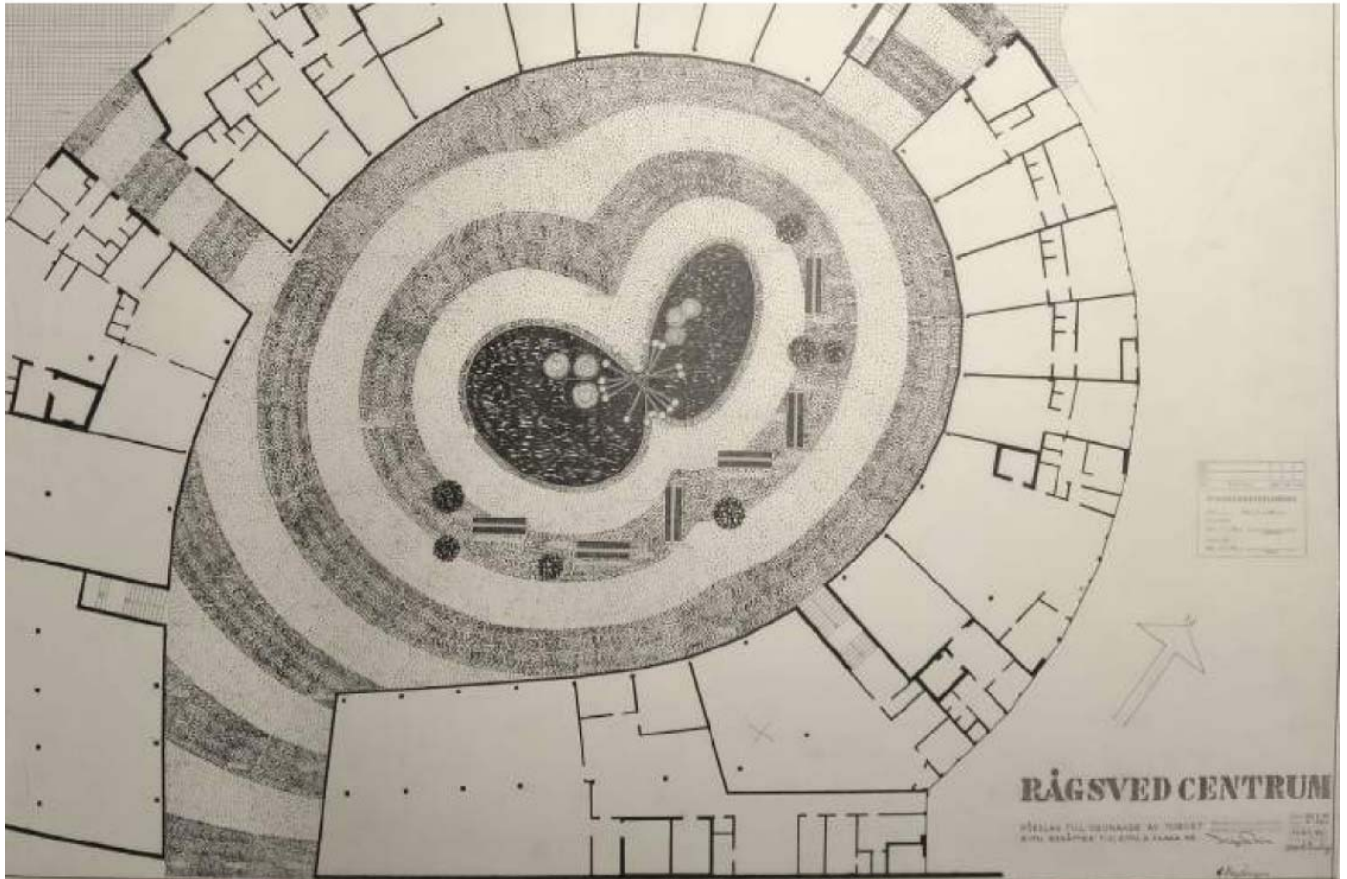
Rågsveds centrum färdigställdes liksom tunnelbanan 1959. Byggandet försvårades av markförhållandena vilka orsakade ett avstånd mellan centrum och övrig bebyggelse. Arkitekt var Kell Åström som även har ritat de svängda höghusen i Tanto på Södermalm tillsammans med arkitekten bakom Bygel 5, Åke Ahlström. (I *Stadsplanering i Sverige* skriver Kell Åström om stadsplaneringens historia och utveckling fram till 1990-talet. Som jämförelse i stadsbefolkningsmängd kan nämnas att Stockholms gamla stad i slutet av medeltiden hade endast 7000 invånare, mot Rågsveds 13000 på 1960-talet. I jämförelse skapades få sociala mötesplatser i den typ av stadsplanering Rågsved omfattas av.)

Centrum försågs med en dubbeldamm med belysningsarmatur och bänkar samt smågatsten i ett grafiskt mönster. Fontänen och markbeläggningen utformades av landskapsarkitekten Paul Öreby. Markbeläggningen har likheter med Vällingby, Högdalen och Sergels torg. Formen på byggnaden var tänkt att skapa varierande butikslokaler. Centrum skapar en mindre skala i det offentliga rummet och har en tydlig baksida. I centrum fanns även en fritidsgård. Kulturföreningen Oasen, som anordnade bl a Ebba Grön-konserter, använde centrumets lokaler. Oasen uppmärksammades i medierna 1979, flera konserter genomfördes och ett TV-program spelades in. De engagerade sig för att skapa ett kulturhus i

Rågsveds centrum i medborgarrådets lokaler som till stor del stod oanvända. Parollen var ”En Oas i varje förort”. En teater- och musikfestival anordnades på fritidsgården 16/11 1979 med fyrtio musikgrupper som medverkade och man tog sig in i medborgarrådets lokaler men blev till slut utkörda av polis. Med tiden blev centrum och torget otrygga under de tider verksamheten hade stängt. 1982 byggdes i en krans runt centrum *Bygeln 5*, ett servicehus med vårdcentral. Rågsveds centrum är slitet men i övrigt relativt välbevarat, trots att förändringar gjorts i skyltning och fasadmaterial. Helhetsintrycket av byggnadsvolymen påverkas också av det nya servicehuset *Bygeln 5*. På 1980-talet kompletterades centrum med Folkets hus, efter att en förening bildats 1980 med medverkan av även Oasen. Det byggdes hiss till centrum på 1990-talet samt gångbrygga med direkt åtkomst till servicehuset. De högre byggnadsvolymerna i *Bygeln 5* kontrasterar mot formen på den låga centrumbyggnaden på liknande sätt som centrumbebyggelsen sedan tidigare kontrasterade mot punkthusen på höjden. Centrum blev livligare med den nya intilliggande verksamheten vilket var ett av syftena med byggandet av *Bygeln 5*.

Centrum 1960-tal med punkthus i fonden, källa Stockholms stadsmuseum

Centrumbyggnaden planritning och perspektiv 1959, Källa Trafikkontorets arkiv, SSA.

Karta över bebyggelsens ålder, källa Hagsätra och Rågsved, Kulturmiljöanalys, dock med ålder på Kv Bygel 5 justerad till 1982.

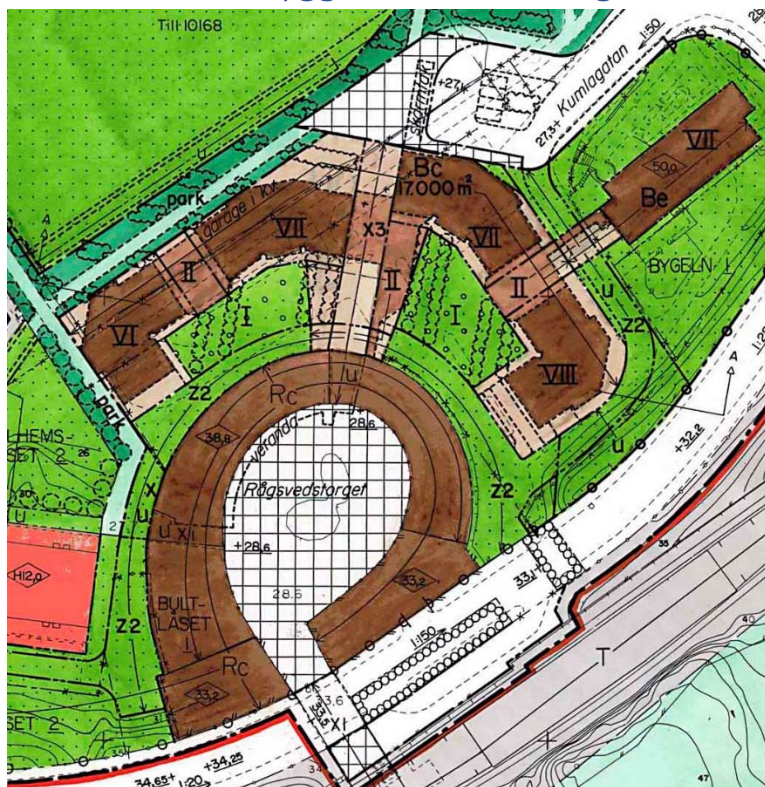
3 Arkitekten för Bygel 5, Åke Ahlström

Åke Ahlström föddes 1918. Han arbetade med stadsplaner, bostadshus och kontor och deltog i flera arkitekttävlingar. Efter att ha utbildat sig på KTH arbetade han på Ahrbom & Zimdal samt på Stadsplanekontoret under Sven Markelius och startade sedan firma med Lars Bryde och Kell Åström (som ritat Rågsveds centrum). De fem höghusen i Tantolunden med nio till femton våningar med karakteristiskt svängd form ritades av kontoret, byggnaderna riktade sig mot söder och utsikten. Riksarkivet från 1960-talet är en känd tegelbyggnad av arkitekten med stora lanterniner till forskarsalarna. På 1970-talet ritade Åke Ahlström tillbyggnad och restaurering av Handelshögskolan med föreläsningssalar i oktagonform med amfiteatermöblering.

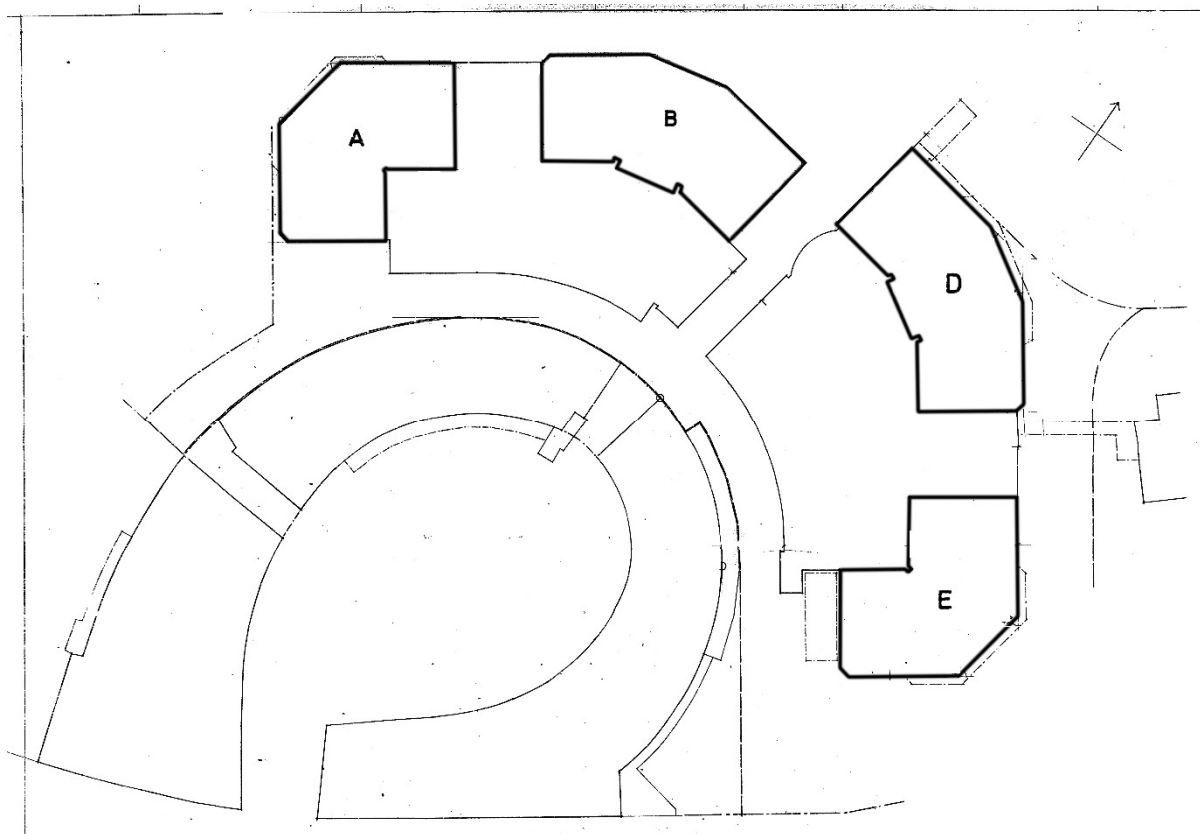

Tantolundens svängda höghus, källa arkitekturmuseet.se

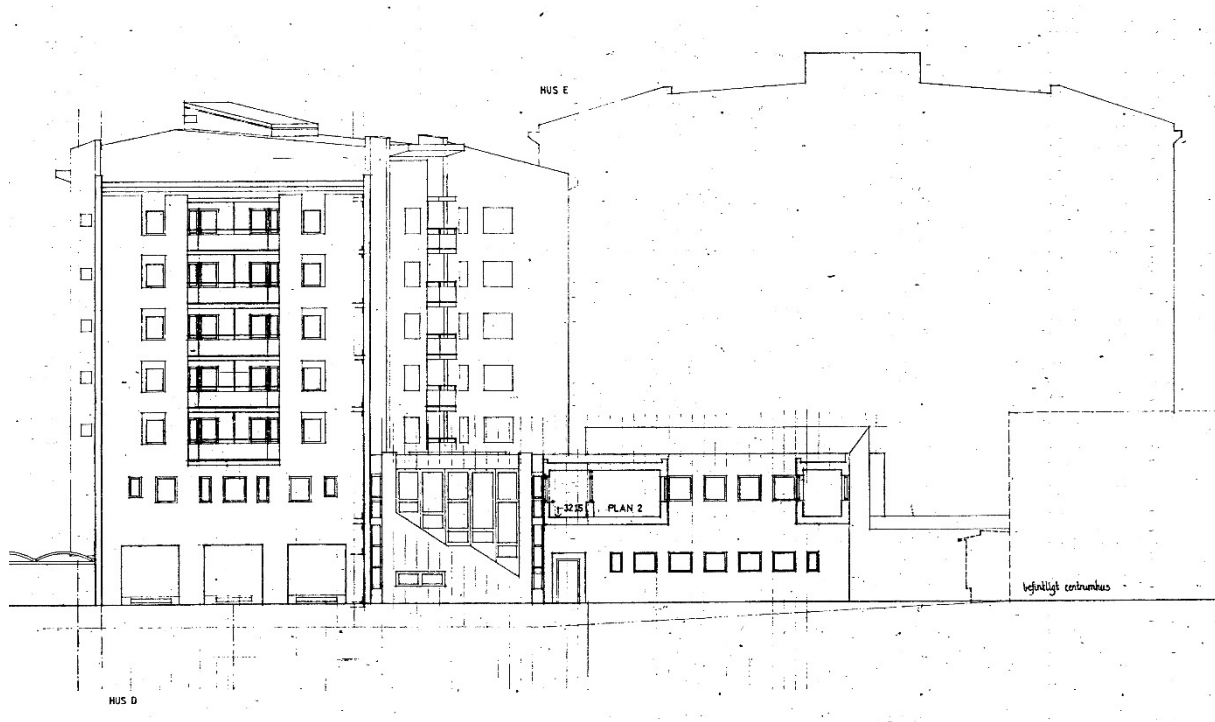
4 Exteriör byggnadsbeskrivning och nuläge

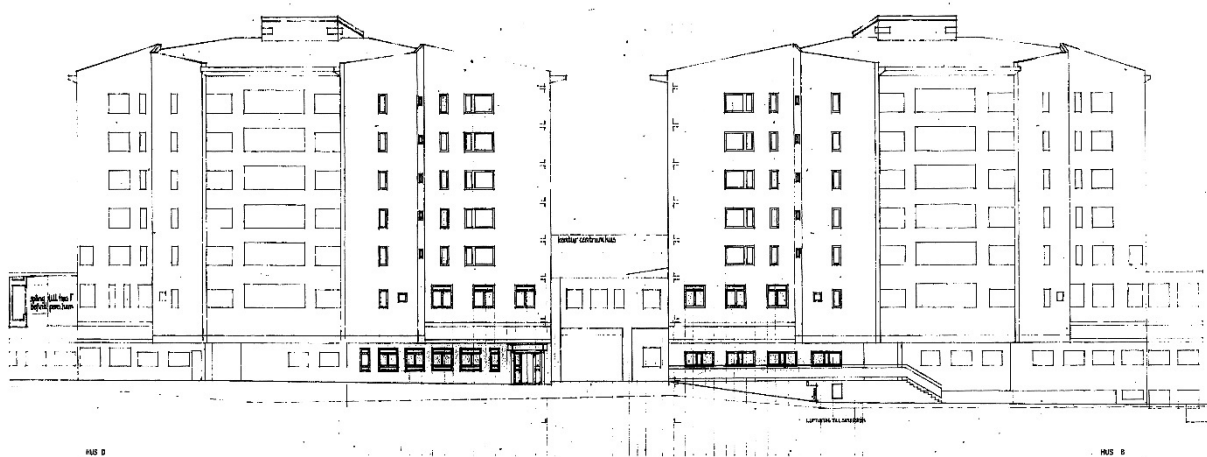
Del av Detaljplan, Centrumbyggnad och Kv Bygel 5 samt intilliggande pensionärshotell

Litterering av punkthusen, Kv Bygel 5

Fasadritning mot nordväst och gångväg, observera trapphallens fönstersättning och den relativt slutna fasaden till höger om denna

Fasadritning Hus D och B, fasad mot norr

Gårdsmiljö Bygel 5

Kvarteret Bygel 5 är byggt som serviceboende 1982 i rött och beige tegel. Teglet är även en viktig del av inomhusmiljön särskilt i servicedelarna där lättväggar klätts med halvstenstegelväggar. Byggnaden har pulpettak och fasaderna ges en skivverkan av hörnens detaljutformning. Fönstren är ljusröda förutom i serviceplanet där de i vissa fall är vita vilket kan vara en senare ändring. Fönstren i bostadsvåningarna har nyligen bytts till nya trä/aluminiumfönster i befintlig ljusröd kulör. Mot Rågsvedsvägen är det treglasfönster. Balkongfronterna till de i fasad indragna balkongerna är i perforerad plåt i beige kulör från en ombyggnad 2021. Skärmtak och pergolor på gårdarna är av vitmålat respektive obehandlat trä.

Våningsantalet hos de fyra punkthusen ökar från väster till öster med sex, sju och åtta våningar.

Entréväningen upplevs ganska sluten med fönstren delvis försedda med galler eller sträckmetall. Fält under fönstren är i beige tegel. Serviceväningarna kragar i vissa fall ut ovan entréväningarna med markering av bjälklaget i betong och ger variationer i fasaderna mot omgivningen.

Serviceväningen rår över bottenvåningen med synlig betong, här med galler vid fönstren.

Byggnaden bryts upp i många volymer tack vare de olika hushöjderna, mötet mellan gårdsmiljöerna och plan 2 är särskilt väl utarbetat med skärmtak och burspråk.

Veranda mot gård

I Detaljplanen Pl7887 från oktober 1978 beskrivs den nya bebyggelsen i kvarteret *Bygeln 5*. Planområdet är en del av dalen som tidigare varit åker- och ängsmark. Dalen är lerfylld med uppskjutande berg och morän och hade varit svårhanterlig ur grundläggningssynpunkt. Därför hade området närmast centrum lämnats obebyggt innan byggandet av Bygeln 5. En geoteknisk undersökning gjordes inför byggandet, trots detta finns idag sättningsproblem.

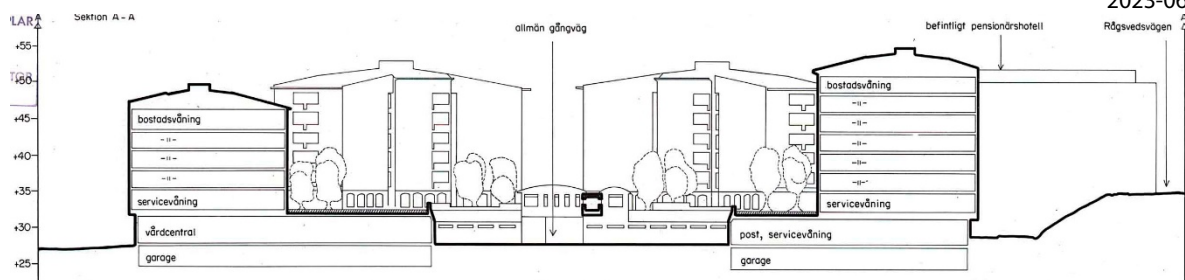
Placeringen tog hänsyn till grundläggningsförhållanden och möjligheten att spara intilliggande rekreationsområden med idrottsplats och park samt att öka stadsmässigheten vid centrum. Det fanns ett befintligt pensionärshotell Bygeln 1 i sju våningar som nu fick en förbindelse till den nya byggnaden. Byggnadsytan är 17000 m² och antalet lägenheter är ca 142. Ca 1300 m² används för parkering, ca 1850m² för vårdcentral, ca 2500 m² för gemensamhetslokaler och ca 10300 m² för bostadslägenheter. Detaljplanekartan visar de olika våningsantalen. Den utbyggda bottenvåningen har terrasser med hälsoträdgårdar på gårdsbjälklaget. Länkarna mellan punkthusen och huvudentrédelen mot den radiella gångvägen, som leder till rekreationsområden och bostadsområdena kring Hagsätravägen, har två våningar. Passagen genom byggnaden med gångväg skulle vara minst fyra meter bred och tre meter hög.

Rågsveds centrum och Bygeln 5

Källaren har garage, på bottenplanet används ytorna till vårdcentral och entréer. Det andra planet är ett sammanhängande serviceplan för bostadshotellet med tillgång till de två terrasserna med hälsoträdgårdar. Mot terrasserna finns burspråk och skärmtak. Gårdarna vänder sig mot söder och bidrar till miljöskapande kvaliteter hos byggnaden. Gårdsbildningarna är tidstypiska. På en av gårdarna finns ett atrium för att förse bottenvåningen med dagsljus.

Tack vare punkthusutformningen är dagsljusförhållandena i lägenheterna genomgående goda.

Sektion ur detaljplan

Bygel 5 var tänkt att skapa värden även som ett stadsbyggnadselement, centrum med sin speciella elliptiska form har en stor kontrast i kvalitet på rumsligheten in mot torget respektive på utsidan.

Bygel skapar en ny miljö mot omgivningen och ramar in centrums baksida. Tanken var att bibehålla skalskillnaderna mellan småskalig bebyggelse i dalen och höghusen på de omgivande bergspartierna och volymen bröts därför upp i fyra punkthus. Sexvåningshuset skulle trappa ner byggnaden mot dalen medan åttavåningshuset anslöt mot tunnelbanan och kv Vallhunden. Antalet våningar anpassades också till de sju våningarna på intilliggande serviceboende. Ändå har *Bygel 5* genom sin närhet en stor påverkan på skalan och intrycket av själva centrum med en kontrast mellan det låga 1950-talscentrumet och våningshöjden åtta våningar på det högsta punkthuset. Temat med radiella gångvägar från centrum förstärks med *Bygelns* form och entréer från gångvägen under ovanförliggande byggnadsdelar.

Distributionstrafik sker i gränden mellan *Bygel 5* och centrumbyggnaden till centrumets lastkaj i den östra delen. En platsbildning är gjord vid servicehusets huvudentré mot omgivningen och nuvarande Medborgarkontor.

Över gångvägen från centrum går gångbryggor mellan de olika delarna av byggnadens servicevåning vilket skapar en varierande rumslighet både i exteriören och interiören. Trapphallen med entré från gångvägen har en svängd fasad som speglas mot innergården och ger ett välkomnande entrérum och bidrar med kvaliteter till det övre gårdsrummet. Den utvändiga kulören på fönstren samspelar med det röda teglet liksom de nytillkomna balkongfronterna med det beige teglet till en sammanhållen enhet. Fönstrens rytm är konsekvent utförd i punkthusens fasader och skapar variation i övriga delar. I bottenvåningen vid vårdcentralen och medborgarkontoret finns skyltfönster som öppnar upp den annars ganska slutna fasaden. Framför allt taken ger ett slitet intryck, i övrigt har tegelarkitekturen stått sig bra trots mer än 40 års slitage.

Gångväg och entrédel med svängd fasad till trapphall

Skärmtak över del av gård med sittplatser, övre fönster till servicevåningens Aula

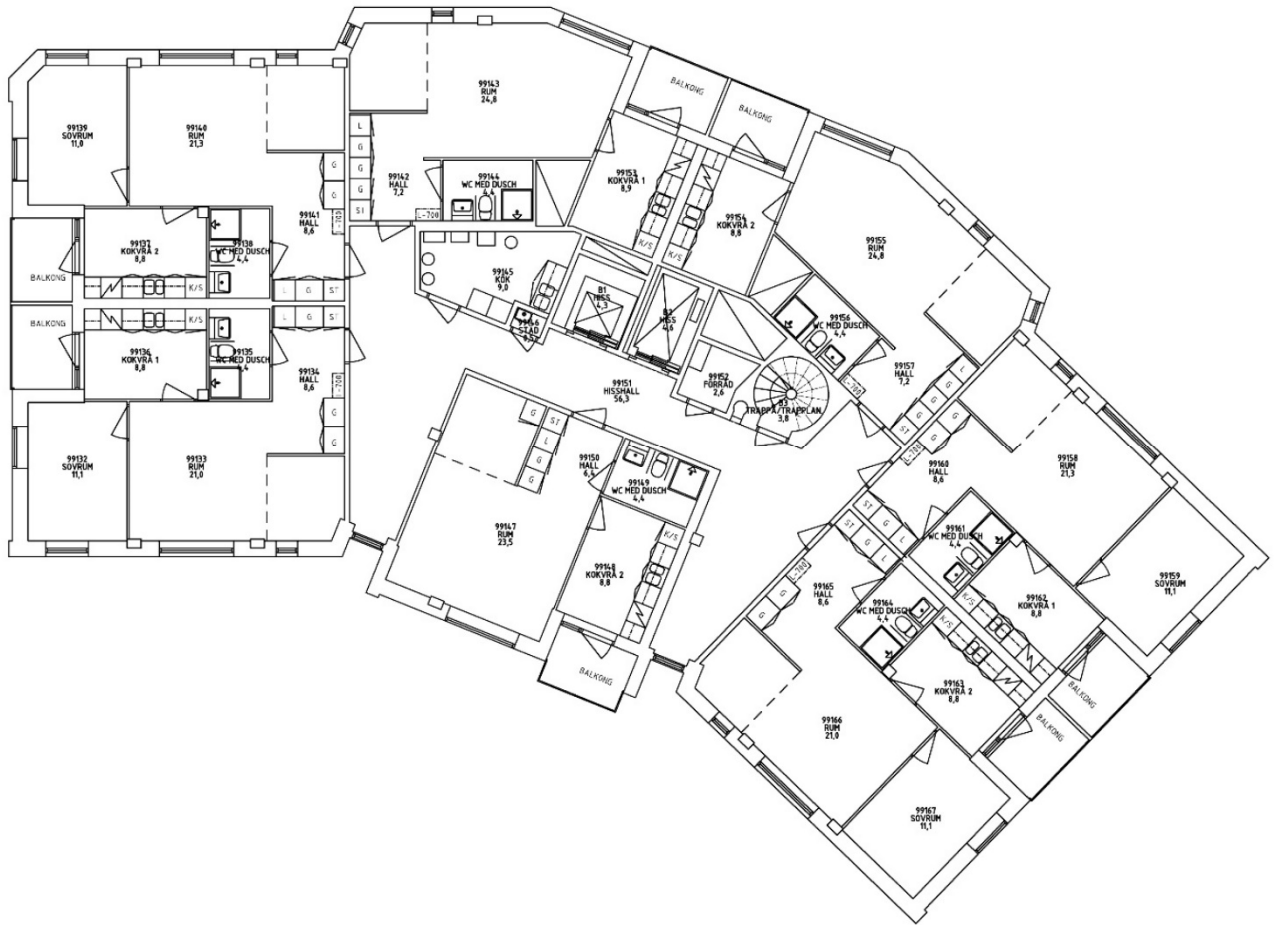
Damm i hälsoträdgård

4 Översiktlig interiör byggnadsbeskrivning

Servicevåningen har även invändigt kvaliteter med en varierad sammanhängande rumslighet med trapphallen med sina rundade fasader som centralt rum. Generösa fönster och skärmtak mot gårdarna ramar in hälsoträdgårdarna och skapar en helhet. Det finns sociala ytor med sittplatser och ofta halvstensväggar av tegel. Aulan har högre takhöjd och högt sittande fönster mot gården samt pentry från ursprungstiden. Bostadslägenheterna har typisk 1980-talsstandard med enkla låga golvlister, en för bostäder rationell fönstersättning och bevarade slitna kök. Vissa av lägenheterna har utsikt mot Rågsveds centrum, det var en målsättning med utformningen.

Planritning serviceplan 1 trappa med övre gårdar

Planritning 3 trappor, bostadspunkthus

Interiör, servicevåning med halvstenstegelvägg

Interiör Aula, Plan 1 trappa med högt sittande fönster uppe till vänster

Interiör lägenhet med befintlig fönstersättning

Interiör lägenhet, kök med vy mot balkong

5 Kulturhistorisk klassificering

Bygglövspliktiga åtgärder inom detaljplanlagt område ska enligt PBL placeras och utformas på ett lämpligt sätt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Åtgärder ska också uppfylla kravet på att bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. All befintlig bebyggelse är skyddad av Plan- och bygglagen:

PBL 2 kap 6§; anpassningskravet, innebär krav på anpassning till befintliga värden för en god helhetsverkan.

PBL 8 kap 14§ anger krav på underhåll och varsamhet anpassat till byggnaders historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Enligt PBL 8 kap 17§ skall ändringar utföras varsamt och ta hänsyn till byggnaders karaktärsdrag och ta tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Värdefulla natur-, vatten- och kulturmiljöer skyddas också av Miljöbalken.

Kv Bygeln 5 har inget kulturhistoriskt skydd i gällande detaljplan. Byggnaden är gulmarkerad på Stadsmuseets klassificeringskarta, gult är den tredje nivån som används vid klassificering. Stockholms stadsmuseum inventerade Rågsved 2004-2008. Fastighet markerad med gult på kartan innebär att bebyggelsen bedöms ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde. Centrumbyggnaden är grönmarkerad. Grön klassning innebär ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Detaljplanen anger att fastigheten *Kv Bygeln 5* får användas endast till bostäder med centrumverksamheter i bottenvåningen. Därför behövs en justering av detaljplanen vid en delvis ombyggnad till kontor. Källarplanet är garage, bottenvåning och en trappa är servicevåningar/entréer/vårdcentral och övriga plan markerade som bostadsvåning. Centrumbyggnaden är omnämnd som en särskilt värdefull kulturmiljö i kommunens Kulturmiljöanalys av Nyréns arkitektkontor från 2017. *Kv Bygeln 5* finns nämnt som ett socialt tillskott där de äldre medborgarna fick tillgång till anpassade bostäder och torget befolkades. På 1990-talet tillkom en hiss vid Folkets hus i centrum med direktkontakt till servicehuset.

Enligt Kulturmiljöanalysen ska förhållningssättet vid eventuella förändringar vara att hänsyn ska tas till kulturmiljön som helhet. Förändringar ska följa den grundläggande planeringsprincipen topografi-grönska-trafikseparering-bebyggelse.

Karta över närområdet runt Kv Bygel 5, Klassificeringskarta Stockholms stadsmuseum.

Detaljplan, oktober 1978, källa Bygg och plantjänsten

6 Kulturhistorisk värdering

Kulturhistoriska värden är en samlingsbenämning för både kulturhistoriska, estetiska och sociala värden. Exempelvis arkitektoniska, byggnadshistoriska, socialhistoriska, samhällshistoriska, lokalhistoriska och miljömässiga värden.

Kulturhistoriska värden delas också upp i dokumentvärden respektive upplevelsevärden. Dokumentvärden såsom exempelvis byggnadsdetaljer vilka bidrar till byggnadernas arkitektoniska karaktär. Upplevelsevärden såsom miljöskapande värden bör man ta hänsyn till vid en eventuell ändrad användning.

Kv Bygeln 5 har ett historiskt och samhällshistoriskt värde; en byggnad som vid sin tillkomst var en del i utvecklingen av förorterna runt Stockholm och i omformandet av området nära Rågsveds centrum. Byggnaden har en social funktion som pensionärshotell med serviceytor från byggandet till idag. Byggnaden är också en representant för storskaligheten under det tidiga 1980-talet med en större byggnad med varierande delar som har en stadsbyggnadsmässig skala och funktion.

Det arkitektoniska värdet består i att byggnaden är tidstypisk avseende exteriör gestaltning i fasadutformning och material, rött och beige tegel, ljusröda fönster och nytillkomna balkongfronter av perforerad plåt. Exteriören har i stora delar kvar ursprunglig utformning, och har, förutom taken, klarat slitaget bra. Gångbryggorna över gångvägen har en karakteristisk rumsskapande form både exteriört och interiört i sambanden mellan rummen på plan 2.

Byggnaden har ett måttligt unicitetsvärde då många byggnader från samma tid och med ungefär samma formspråk finns bevarade runt om i Stockholms förorter och i landets ortsentrum. Byggnaden har dock ett värde som en del i helhetsmiljön vid Rågsveds centrum.

Det miljöskapande värdet är betydande, byggnaden skapar varierade rumsligheter i gränden mot centrum, platsen vid medborgarkontoret mot omgivningen och de väl gestaltade innergårdarna genom variationerna i planform, byggnadshöjd och fönstersättning. Skyltfönstren och entréerna samt platsbildningen mot gångvägen ger en viss stadsmässighet.

Bygeln 5 har ett visst dokumentvärde – som representant för en tidstypisk i stora drag välbevarad arkitektur.

1980-talets arkitektur har ett varierat formspråk som tar plats i stadsrummet. Funktionen som serviceboende och vårdcentral bidrar till det sociala sammanhanget i centrum.

Ett upplevelsevärde att värna är närheten och samspelet med centrum. Positivt är om detta samspel samt stadsmässigheten kan stärkas med den nya användningen och en öppnare bottenvåning.

Kök, badrum och bostadsplaner bedöms ej ha ett högt kulturhistoriskt värde och kan byggas om till kontor.

För att bevara byggnadens kulturhistoriska värden bör byggnadens bärande karaktärsdrag värnas. Framtida förändringar bör göras med utgångspunkt i ursprunglig gestaltning och materialval.

Följande byggnadselement anger byggnadernas karaktär och bör bevaras

- Fasadmaterialet; rött och beige tegel samt fönster anpassade i kulör till teglet. Skadade och uttjänta byggdelar, ex vis fönster, bör ersättas med likvärdiga. (Fönstren på bostadsdelarna av punkthusen är idag bytta till aluminium utvändigt, i kulör som tidigare.)
- Arkitekturen med sin konsekventa tegelarkitektur och pulpettak samt skivverkan i tegelfasadernas detaljering.
- Utförandet som punkthus med utsikt mot centrum samt servicevåningens rumsliga samband mot gårdarna på terrasserna.
- Rumsskapande kvaliteter i gränden mot centrum och platsen vid nuvarande medborgarkontor. Tegelväggarna med skyltfönster/glaspartier och mellanrummens mått tillsammans med de ovanförliggande gångbryggorna bildar väldefinierade uterum som det i övrigt är brist på i området förutom inne i centrum.
- Byggnadsstrukturen med flera sammanbyggda byggnadsvolymer som minskar storskaligheten.
- En variationsrik fönstersättning i bottenvåningen och mot gårdarna. Storleken på fönsteröppningarna varierar och kompletteras med entréer, burspråk och skärmtak.

Fönstervariationer mot gård

- Gångvägen med sina gångbryggor som avgränsar rummet på höjden och entréer samt den svängda fasaden mot trapphallen med utarbetat fönsterparti.
- De utkragande fasaddelarna med synliga betongbjälklag som avgränsar väggytan i höjd och betonar konstruktionen.
- Sambandet med centrum genom gångbrygga
- De väl planerade och utförda hälsoträdgårdsanläggningarna på terrassbjälklagen
- Balkongernas arkitektoniska uttryck som en del av fasadgestaltningen

7 Kortfattad konsekvensanalys av föreslagna åtgärder.

Ett förslag till utveckling av fastigheten *Bygeln 5* tas fram av Tengbomgruppen 2023 på uppdrag av fastighetsägaren. Förslaget innebär delvis ombyggnation till kontor av den befintliga byggnaden. Då gällande detaljplan inte tillåter kontor på de övre våningsplanen medför förslaget att en ny detaljplan behöver tas fram för *Bygeln 5* för att möjliggöra ändrad användning. Konsekvensanalysen redogör kortfattat och övergripande för hur utvecklingsförslaget påverkar befintliga kulturhistoriska värden.

Utvecklingsförslaget innebär att centrum och kontorslokaler möjliggörs i hela byggnaden. Entréerna förses med ett större antal skyltfönster mot gångvägen och gränden vilket ger ett mer inbjudande intryck. Kontorsvåningarnas balkonger byggs om med glaspartier och nuvarande räcken av perforerad plåt. Gårdarna förses med nya entréer för de kvarvarande bostäderna.

I en byggnad som står tom och inte underhålls riskerar kulturvärdena att på sikt påverkas negativt. För att befintliga kulturhistoriska värden ska bevaras behövs en upprustning samt åtgärder för att göra fastigheten mer attraktiv och ändra användningen vid behov. För att uppfylla de nya kraven på stadsmiljöer behöver förnyelse göras för att funktionen ska bibehållas. Nya hyresgäster och en välplanerad gångvägsmiljö skulle bidra till att öka det miljöskapande värdet och samband med centrum.

Byggnadens sociala funktion som pensionärshotell med serviceytor förändras med den nya användningen och det kulturhistoriska värdet påverkas på detta sätt negativt men nya sociala funktioner tillkommer vilket även ger en positiv påverkan. Den stadsbyggnadsmässiga skalan hos byggnaden kvarstår och vidareutvecklas i ombyggnadsförslaget vilket ger en positiv påverkan på det kulturhistoriska värdet.

Det arkitektoniska värdet påverkas av nya fönsterutformningar och entréer. Som en helhet ökar värdet då rumssambanden förstärks med kontakt mellan invändiga ytor och gångvägen.

Gångbryggorna har ett högt kulturhistoriskt värde och om dessa rivs påverkas det kulturhistoriska värdet negativt. Byggnaden tillhör helhetsmiljön vid Rågsveds centrum och gångbryggorna är en viktig del i detta.

Det nya utrymningstrapphuset är glasat och fungerar väl i gårdsmiljön och har måttlig negativ påverkan.

Det miljöskapande värdet kvarstår och är betydande, skyltfönstren och entréerna ökas och ger en förstärkt stadsmässighet.

Bygeln 5 har en tidstypisk och välbevarad arkitektur. Förändringarna av fönstersättning och balkonger ger en viss negativ påverkan på autenticiteten.

Kök, badrum och bostadsplaner bedöms ej ha ett högt kulturhistoriskt värde och ombyggnaden till från bostäder till kontor medför därför ingen betydande negativ påverkan på kulturvärdet.

Fasadmaterialet är värdefullt; rött och beige tegel samt fönster anpassade i kulör till teglet. Mindre åtgärder på tegelväggarna för utökade fönster- och entrépartier medför en måttlig negativ påverkan. Vissa fönster har idag vit kulör. Eftersom omfattningen av fönsterpartier ökas är det en fördel om de nya utförs i den ljusröda kulören som bättre harmonierar med teglet.

Arkitekturen med sin konsekventa tegelarkitektur och pulpettak samt skivverkan i tegelfasadernas detaljering bevaras i förslaget. Ett tillkommande kylaggregat placeras på taket till plan 2 och medför viss negativ påverkan på kulturvärdet.

Utförandet som punkthus med utsikt mot centrum samt servicevåningens rumsliga samband mot gårdarna på terrasserna bevaras men användningen ändras med den nya hyresgästen och lokalerna är endast befolkade under kontorstid. Dock bidrar den nya verksamheten till en levande centrummiljö.

Rumsskapande kvaliteter i gränden mot centrum och platsen vid nuvarande medborgarkontor påverkas med nya skyltfönster och ändrad planlösning. Medborgarkontoret byter lokaler vilket påverkar den utvändiga rumsbildningen vid nuvarande medborgarkontor negativt, dock skapas ett mer socialt sammanhang mot gränden vid centrum.

Tegelväggarna med skyltfönster/glaspartier och mellanrummens mått tillsammans med de ovanföriggande gångbryggorna bildar väldefinierade uterum som ökar i stadsmässighetsvärde med de mer öppna fasaderna.

Byggnadsstrukturen med flera sammanbyggda byggnadsvolymer som minskar storskaligheten kvarstår med den nya utformningen.

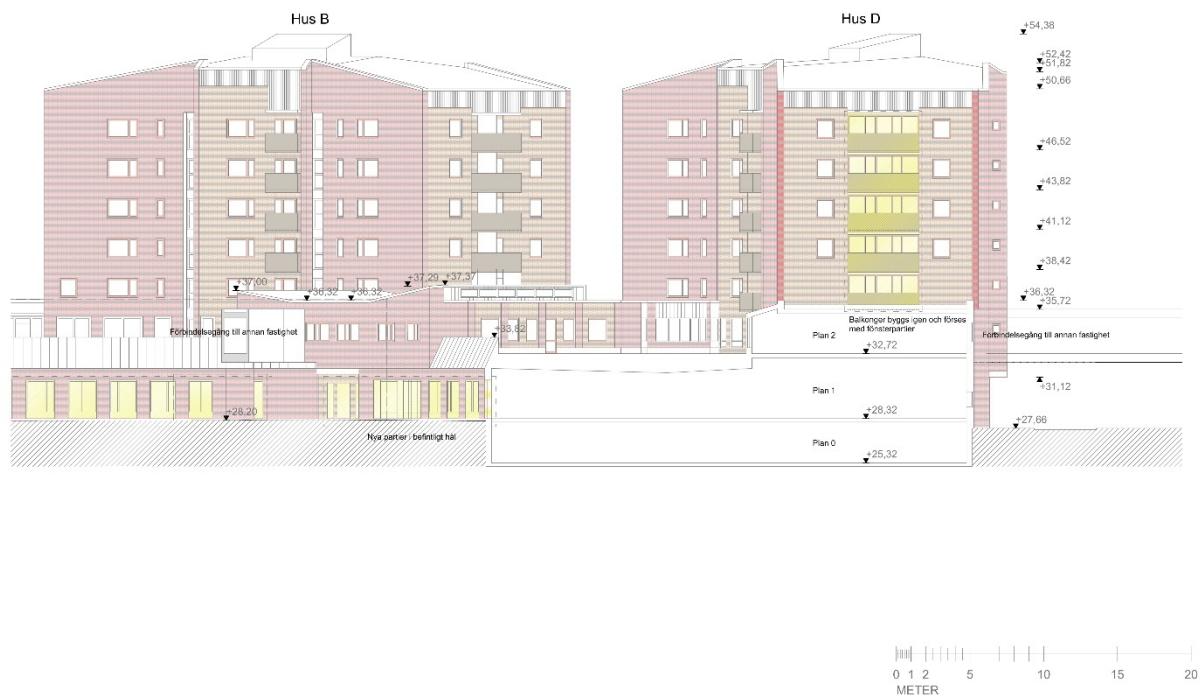
En variationsrik fönstersättning i bottenvåningen förstärks med de nya fönsterpartierna. Mot gårdarna bevaras variationerna med fönster och burspråk och det tillkommer entréer till de övriga punkthusen vilket ger bevarade samband med gårdarna trots den nya planlösningen.

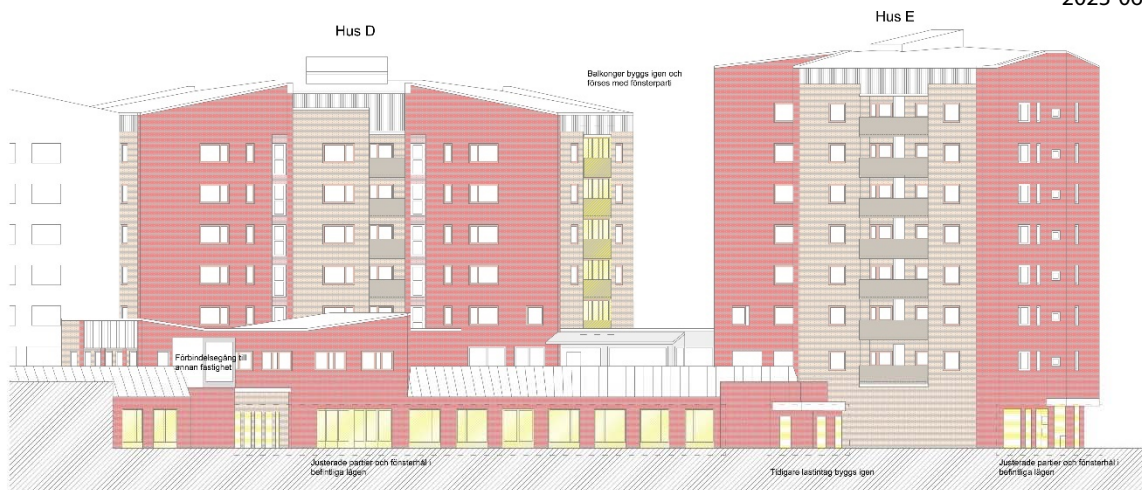
Fasad mot öster, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar.

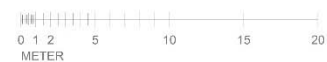
Fasad mot söder Del 1, Tengbomgruppen, 2023-06-09 gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar.

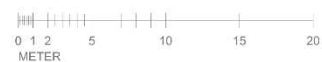
Fasad mot söder del 2, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar samt ombyggda balkonger.

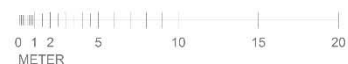
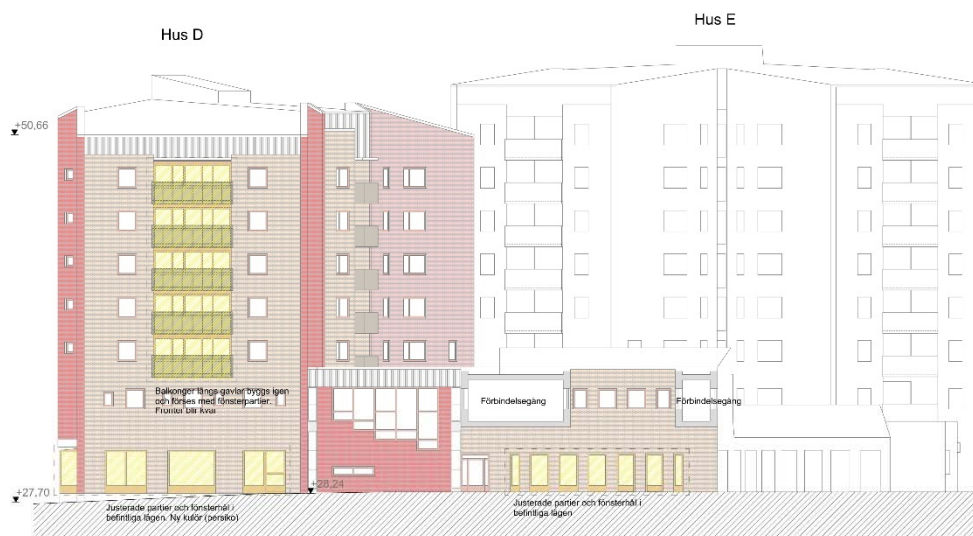
Fasad mot sydväst del 1, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar samt ombyggda balkonger.

Fasad mot sydväst del 2, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar.

Fasad mot norr, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar.

Fasad mot nordväst, Tengbomgruppen, 2023-06-09, gulmarkerat nya partier i befintliga utökade fönsteröppningar samt ombyggda balkonger.

Befintligt utförande

Förslag

Balkonger på gavlarna hus D byggs igen med aluminiumpartier kulör lika befintliga fönster

Illustration Tengbomgruppen

Den befintliga byggnaden har varierande höjder mot omgivande bebyggelse. Volymen är indelad i källarvåning med parkering, en utbredd bottenvåning med ovanförliggande gårdsbjälklag, en servicevåning i plan två samt fyra punkthus. En ändrad fönstersättning på entré- och servicevåningarna kan accepteras som en nyanpassning av 1980-talsbyggnadens struktur och har måttlig negativ påverkan på kulturvärdet. Som en konsekvens av den ändrade användningen kan fönstersättningen öka läsbarheten av byggnadens funktion. Alltför stora förändringar i den befintliga byggnaden kan dock medföra att befintlig karaktär förändras och en årsring i området blir otydlig.

Ombyggnaden av balkongerna på Hus D bör göras varsamt med glaspartier och bevarande av befintliga balkonglägen för att så långt som möjligt följa den ursprungliga intentionen i fasadgestaltningen. Bevarande av balkongfronterna och anpassat utförande av fönsterpartierna till samma utformningsprincip som befintliga fönster gör åtgärden acceptabel.

Fönstrens ljusröda kulör bör användas vid byte till nya aluminiumfönster/partier, eftersom omfattningen av fönsterpartier och entréer ökas i förslaget harmonierar den ljusröda kulören bättre med helheten än den vita kulören.

Ändringen i planlösning med flyttat medborgarkontor minskar värdet för nuvarande entréplats men förbättrar istället det sociala sammanhanget mot gränden i centrum. Föreslagna åtgärder för att öka antalet skyltfönster i bottenvåningen öppnar upp byggnaden mot omkringliggande offentliga platser. Åtgärderna tar vara på det centrumnära läget och har en positiv inverkan på miljömässiga värden.

8 Sammanfattning

Kvarteret *BygelN 5* är beläget vid Rågsveds centrum. Ett område som varit befolkat redan under förhistorisk tid, från 1600-talet med ett antal torp under Älvsjö säteri, där en förort växt upp som en följd av tunnelbanans framdraging. Den moderna förorten bebyggdes under 1950-talet. I nuvarande Rågsved finns exempel på typisk arkitektur från alla decennier från 1950-talet och framåt. Skiftande stadsbyggnadsideal har gett en varierad bebyggelse och struktur.

I och med att Rågsveds tunnelbanestation invigdes 1959 färdigställdes även centrumbyggnaden med en elliptisk snäckform ritad av Kell Åström. I början av 1980-talet kompletterades centrum med *Kv Bygeln 5*, en krans av byggnadsvolymer ritade av Åke Ahlström. Byggnaden innehöll förutom pensionärshotell vårdcentral och övriga servicefunktioner. Den har exteriört en tidstypisk tegelarkitektur med material som rött och beige tegel och ljusröda fönster. Byggnaden är uppdelad i flera byggnadsvolymer med fyra punkthus för boende för att minska storskaligheten. Våningshöjden på punkthusen varierar mellan 6 och 8 våningar. Tvärs genom byggnaden löper en radiell gångväg från centrum mot bostadsområden vid Hagsätravägen med en entréplats vid nuvarande Medborgarkontor. Utkragande andra våning med synliga betongbjälklag skapar variation i fasaderna mot omgivningen.

Byggnadens nuvarande status är att den delvis står med tomma lokaler och har ett behov av renovering. *Kv Bygeln 5* har ett visst historiskt värde som en del i utbyggnaden av det moderna Rågsved. Som tidstypisk arkitektur har byggnaden ett visst kulturhistoriskt värde varför karaktärsbärande delar bör bevaras, vilket görs i förslaget till ombyggnad. Särskilt karaktäristiska är tegelarkitekturen med rött och beige tegel med skivverkan i hörndetaljerna samt gårdsbildningar, varierande fönstersättning i bottenvåningen och mot gårdarna och repetitiva element som i punkthusarkitekturen. Karaktäristiska är också ljusröda fönster samt nytillkomna balkongfronter av perforerad plåt

Kontrasten mot den lägre centrumbyggnaden gör att *Bygeln 5* utgör en påtaglig del av centrumbebyggelsen både sedd från tunnelbanestationen och centrumtorget. Placeringen nära tunnelbana och gångväg har en potential, som rätt utnyttjad med ökad öppenhet i bottenvåningen kan höja det miljömässiga värdet på byggnaden och platsen runt omkring.

För att bevara byggnadens kulturhistoriska värden bör byggnadens bärande karaktärsdrag värnas. Framtida förändringar bör göras med utgångspunkt i ursprunglig gestaltning och materialval. I Nyréns Kulturmiljöutredning anges att ändringar ska följa den grundläggande planeringsprincipen topografi-grönska-trafikseparering-bebyggelse.

Bygeln 5 är gulklassad på Stadsmuseets klassificeringskarta vilket innebär ett visst kulturhistoriskt värde och/eller positiv betydelse för stadsbilden, men Rågsveds centrum och intilliggande Rågsveds grundskola är grönmärkade vilket innebär att byggnaderna har ett högt kulturhistoriskt värde och bedöms vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Centrumbebyggelsen är betydelsefull som samlande stadsmässigt centrum i en stadsdel med 12000 invånare med få väldefinierade offentliga rum. *Bygeln* skapar en helhet tillsammans med centrum med varierade höjder och volymer. Det offentliga rummets utformning med förslagens nya fönstersättningar och entréer samt ändrad användning påverkar stadsmässigheten i hela den centrala delen av Rågsved. Därför har byggnaden ett *särskilt* kulturhistoriskt värde för stadsbilden.

Ändringsförslaget tar hänsyn till de kulturhistoriska värdena genom att anpassa tillägg till det befintliga utförandet. Det gör att åtgärderna är acceptabla ut kulturmiljösynpunkt, förutom att de kulturhistoriskt värdefulla gångbryggorna bör bevaras. Som en helhet ökar utvecklingsförslaget det kulturhistoriska värdet i och med att det följer den ursprungliga tanken vid byggandet av *Bygeln 5* om ett mer levande centrum med inbjudande fasader mot gränden mot centrum, gångvägen och omgivningen.

9 Källförteckning

Tryckta källor

Kenneth Ahlborn, Håkan Arnell: *Vardag i Vantör* (2005)

Generalplan för Stockholm (1952)

Anita Lundin: *Brännkyrka 1913-2013 - socknen som blev 51 stadsdelar* (2013)

Olle Ny Lind, Suzanne Lindhagen: *Stockholm utanför tullarna* (2004)

Rågsveds historiegrupp/PRO: *Rågsveds historia* (1999)

Kell Åström: *Stadsplanering i Sverige* (1992)

Otryckta källor

Nyréns arkitektkontor, Hagsätra och Rågsved Kulturmiljöanalys (2017)

Arkiv

Bygglövsarkivet, Stockholms kommun

Internet

Arkitekturmuseet.se

Lantmäteriet, kartor

Stockholmskällan